

<https://doi.org/10.15407/np.73.317>
УДК 061(=161.2)(430-25)“1934/1935”

Дмитро Бурім,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
учений секретар,

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського

Національна академія наук України

вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, 01001, Україна

e-mail: dmytro_burim@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2148-2881>

**УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ В БЕРЛІНІ
ТА СПРАВА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ
ПРОФЕСОРА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
В НІМЕЧЧИНІ У 1934–1935 РОКАХ**

Розглядається діяльність Українського наукового інституту в Берліні у справі вшанування пам'яті професора Михайла Грушевського в Німеччині. Співробітники цього інституту організували академії пам'яті видатного українського історика 7 грудня 1934 р. та 16 січня 1935 р. У пам'ятних заходах на честь Михайла Грушевського, які відбулись в Українському науковому інституті в Берліні, а також у Берлінському університеті Фрідріха Вільгельма, взяли участь українські та німецькі науковці, представники урядових структур Німеччини, українські емігранти, численні представники німецьких та емігрантських періодичних видань. Заходами Українського наукового інституту в Берліні було забезпечено публікацію присвячених Михайлові Грушевському матеріалів на сторінках німецьких провідних фахових часописів та періодичних видань.

Ключові слова: українська еміграція в Німеччині, Український науковий інститут в Берліні, професор Михайло Грушевський, академія пам'яті Михайла Грушевського, Іван Мірчук, Борис Крупицький, Антон Пальме, Зенон Кузеля.

Постановка проблеми. 24 листопада 1934 р. в Кисловодську помер Михайло Грушевський. Наукові журнали та періодичні видання розмістили меморіальні матеріали про видатного історика,

громадського та державного діяча. Академії пам'яті були організовані провідними українськими науковими центрами та вищими навчальними закладами за кордоном, на них виступили з доповідями знані українські та закордонні вчені.

Пам'ятні заходи, присвячені Михайлові Грушевському, відбулися в Українському науковому інституті у Варшаві (Польща), Українському вільному університеті в Празі (Чехословаччина), Українському науковому інституті в Берліні (Німеччина).

6 грудня 1934 р. о 6-й годині вечора в помешканні Українського наукового інституту у Варшаві відбулась Жалібна академія Пам'яті Михайла Грушевського. Промови виголосили директор Українського наукового інституту професор О. Лотоцький («Михайло Грушевський як постать історична в українському національному житті») та професор М. Кордуба («Михайло Грушевський як історик»).

Жалібні збори в Українському Вільному Університеті у Празі відбулися 22 грудня 1934 р. об 11-й годині. На відкритті зборів із промовою виступив ректор університету професор доктор І. Горбачевський, доповіді виголосили професор Д. Дорошенко («Грушевський як історик України») та професор Л. Білецький («Грушевський як історик літератури»).

27 січня 1935 р. о 10.30 ранку в Празі, у залі Геологічного інституту Карлового університету, Український академічний комітет при Міжнародній комісії для інтелектуальної співпраці Ліги Націй організував «Жалібну Академію Пам'яті Професора Михайла Грушевського, члена Всеукраїнської Академії Наук у Києві, Всесоюзної Академії Наук у Ленінграді, члена-кореспондента Чеської Академії Наук в Празі і Польської в Кракові, б. Голови Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові і Українського Наукового Товариства у Києві і т. д.». У програмі академії були заплановані такі виступи: 1. Відкриття академії головою Комітету. 2. Професор Я. Бідло: Спогади про М. Грушевського. 3. Професор Д. Дорошенко: М. Грушевський як історик. 4. Професор Л. Білецький: М. Грушевський як історик української літератури. На території Німеччини пам'ятні заходи організовував Український науковий інститут в Берліні.

Метою дослідження є висвітлення діяльності Українського наукового інституту в Берліні у справі вшанування пам'яті професора Михайла Грушевського в Німеччині протягом 1934–1935 рр.

Історіографія питання. Історія вшанування пам'яті професора Михайла Грушевського на території Німеччини є складовою частиною більшого, загального дослідження. Комплексне дослідження меморіальної грушевськіани здійснив один із провідних українських грушевськознавців професор В. Тельбак [8–9]. Він зібрав та опублікував корпус статей, розвідок, інформаційних повідомлень провідних українських (в Україні та на еміграції), а також зарубіжних вчених, громадських, культурних та державних діячів на пошану професора Михайла Грушевського, які увійшли до окремого тому «Творів Михайла Грушевського» [1].

Окремі аспекти історії діяльності Українського наукового інституту в Берліні розглянуто в працях німецьких та вітчизняних дослідників Т. Бублик, Д. Буріма, Ф. Гольчевського, Д. Дорошенка, К. Кумке, С. Наріжного, Г. Фойгта та інших, також було опубліковано наукові збірники та колективні праці.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що діяльність Українського наукового інституту в Берліні в справі організації вшанування пам'яті професора Михайла Грушевського на території Німеччини протягом 1934–1935 рр. в українській історіографії не була темою спеціального дослідження. Крім того, до наукового обігу введено матеріали листування Українського наукового інституту в Берліні з німецькими урядовими структурами, навчальними закладами, науковими установами і редакціями засобів масової інформації в справі організації та проведення пам'ятних академій на пошану Михайла Грушевського 7 грудня 1934 р. в Українському науковому інституті в Берліні та 16 січня 1935 р. в Берлінському університеті Фрідріха Вільгельма, а також публікації у німецьких та емігрантських періодичних виданнях, присвячені видатному українському історикові та висвітленню заходів на його честь.

Основні положення пропонованої статті були виголошені, пройшли обговорення та апробацію під час Круглого столу «Дослідники української діаспори» (м. Київ, 10 жовт. 2024 р.), який

проводився в рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір» (м. Київ, 8–10 жовт. 2024 р.), організованої Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Інформаційно-бібліотечною радою НАН України та Асоціацією бібліотек України.

Результати дослідження. Жалібна академія в пам'ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні (Брайтештрассе 36) відбулася 7 грудня 1934 р. о 8-й годині вечора. З вступним словом виступив директор Інституту професор, доктор Іван Мірчук, доповіді виголосили доцент, доктор Борис Крупницький («М. Грушевський – історик України»), професор, доктор Зенон Кузеля («М. Грушевський і його наукова діяльність у Західній Україні»), доктор Михайло Антонович («М. Грушевський як історик культури»), доцент Віктор Леонтович («Мої спомини про М. Грушевського»). Запрошення на Жалібну академію в пам'ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні були підготовлені українською та німецькою мовами. Запрошення підписали куратор Українського наукового інституту в Берліні професор, доктор Антон Пальме та голова Української громади професор, доктор Іван Мірчук. У запрошенні зазначалось: «З приводу смерті великого українського історика, професора Михайла Грушевського, члена Всеукраїнської академії наук у Києві улаштує Український науковий інститут у Берліні і Українська громада в Німеччині Жалібну академію» [2].

Періодичне видання «Вісті з Українського наукового інституту в Берліні» опублікувало інформаційний звіт про цю подію під назвою «Засідання пам'яті Михайла Грушевського на Українським науковим інституті в Берліні». Між іншим зазначалось: «За кілька день по одержанні сумної вістки про смерть Грушевського улаштував Український науковий інститут у Берліні жалібне засідання, на програм якого склались реферати членів Інституту, що всебічно старалися освітити діяльність покійного академіка. Після вступного слова директора Інституту професора доктора Мірчука, доцент доктор Крупницький схарактеризував історичні праці Грушевського, в першу чергу спиняючись над «Історією України-Руси» та схемою раціонального поділу історії Східної Європи, що тепер завойовує

собі щораз більше признання навіть серед російських істориків як Прісьолков. Професор доктор Кузеля докладно з'ясував роль Грушевського при організації наукової праці в Галичині перед війною, якої наслідком було перетворення Наукового Товариства імені Шевченка в установу, що своїми розмірами і значенням властиво заміняла українцям академію наук. Доктор Антонович схаактеризував Грушевського як белетристичного письменника, автора кількох історичних оповідань та драм, а наприкінці доцент Леонтович поділився з аудиторією своїми особистими споминами про покійного. На засіданні, що відбувалось в залі Інституту, була присутня майже ціла українська колонія міста Берліну» [4].

Пам'ятні заходи міжнародного характеру, організовані співробітниками Українського наукового інституту в Берліні, відбулися 16 січня 1935 р.

У рамках організації пам'ятної академії на честь професора Михайла Грушевського Український науковий інститут в Берліні звернувся з листами-запрошеннями як до української громади в Німеччині (Берліні), так і до представників науки, освіти, урядових та партійних структур Німеччини, а також до редакцій періодичних видань. Запрошення-оголошення про захід містило таку інформацію: «Ukrainisches Wissenschaftliches Institut in Berlin. Mittwoch, den 16. Januar 1935, 8 Uhr abends findet im Hörsaal 28 der Friedrich – Wilhelm – Universität (Berlin C 2, Kaiser–Franz–Joseph–Platz) anlässlich des Todes des bekannten ukrainischen Geschichtsforschers Prof. M. Hruschewskyj eine Gedächtnisfeier statt. Es werden sprechen: Der Kurator des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts Prof. Dr. Anton Palme und Doz. Dr. Borys Krupnytzkyj» – «Український науковий інститут в Берліні. У середу, 16 січня 1935 р., о 8 годині вечора в залі 28 Університету Фрідріха Вільгельма (Берлін, Кайзер–Франц–Йозеф–Платц) відбудеться урочиста панахида з нагоди смерті відомого українського історика професора Михайла Грушевського. Доповідачами будуть: куратор Українського наукового інституту професор Антон Пальме та доцент Борис Крупницький» [3].

Керівництво Українського наукового інституту в Берліні звернулося листовно та надіслало запрошення до німецьких урядових і партійних структур, міністерств, вищих навчальних закладів

та провідних вчених Німеччини, редакцій періодичних видань з метою поінформувати про академію 16 січня 1935 р., а також запросити на захід.

Запрошення отримали імперський міністр освіти і науки Бернхард Руст; керівник Зовнішньополітичного відомства НСДАП доктор Георг Ляйббрандт, з проханням передати запрошення іншим зацікавленим особам; ректор Університету Фрідріха Вільгельма в Берліні професор, доктор Фішер, з проханням допомогти в організації пам'ятних заходів на честь професора Михайла Грушевського; директор Інституту російськознавства при Університеті Альберта у Кенігсбергу професор, доктор Ганс Кох; керівник Семінару Передта ранньої історії Університету Альберта у Кенігсбергу професор фон Ріхтгофен та ін.

Запрошення на пам'ятну академію отримали редакції періодичних видань та інформаційні агенції: Wolffs Telegraphen Bureau (Berlin SW 68, Charlottenstr. 15 b.), «Der Deutsche» (Berlin SW 61, Am Johannistisch 5), «Berliner Märkische Volkszeitung» (Berlin SW 48, Puttkammerstr. 19), «Berliner Börsenzeitung» (Berlin W 8, Kronenstr. 37), «Berliner Westen» (Berlin – Wilmersdorf, Uhlandstr. 102), «Der Lokalanzeiger» (Berlin SW 68, Zimmerstr. 35–41), «Morgenpost» (Berlin SW 68, Kochstr. 22–26), інформаційна служба «Ost – Express» (Berlin SW 68, Besselstr. 21), «12–Uhr Blatt» (Berlin – Charlottenburg, Berlinerstr. 128), «Der Angriff» (Berlin SW 68, Wilhelmstr. 106), «Germania» (Berlin SW 48, Puttkammerstr. 19), «Völkischer Beobachter» (Berlin W 9, Linkstr. 27), видавництво «Presseverlag Dr. Rudolf Dammert» (Berlin SW 48, Wilhelmstr. 130–132), «Deutsche Allgemeine Zeitung» (Berlin SW 68, Ritterstr. 50), товариство «Der Gral» (Fräulein Dr. van der Kallen, Berlin, Belle Allianz Platz 4/III) та ін.

Тексти листів директора Українського наукового інституту в Берліні професора І. Мірчука до редакцій німецьких газет були майже однакові: «Шановний головний редакторе! Хочу послати Вам запрошення на нашу урочисту панахиду Грушевського для друку у Вашій газеті і прошу прислати доповідача»[7].

Окремо керівництво інституту звернулося до представників української еміграції в Німеччині з метою запросити їх на пам'ятну

академію на честь професора Михайла Грушевського 16 січня 1935 р., наголосивши при цьому на великому національному та міжнародному значенні запланованих заходів. Директор інституту І. Мірчук відправив листи приблизно однакового змісту «до високоповажного пана консула Василя Кужіма в Берліні», «до високоповажного пана інженера Сергія Кузьменка в Берліні», «до високоповажного пана полковника Сергія Лощенка в Ваннзее», «до високоповажного пана Кордюка в Берліні–Шарлоттенбург», «до високоповажного пана Сливенка в Берліні», «до високоповажного пана Бандрівського в Шенебергу», «до високоповажного пана Георга Тарновського» та ін.

За змістом листи-звернення до представників української еміграції в Німеччині мали незначні відмінності. Так, у листі до інженера С. Кузьменка від 15 січня 1935 р. директор Українського наукового інституту в Берліні професор І. Мірчук писав: «До Високоповажного Пана Інженера Сергія Кузьменка в Берліні. Високоповажний Пане Інженере! Відносно завтрашньої академії в честь Грушевського на університеті дозволю собі оцим звернутися до Вас з проханням не відмовити взяти обов'язково в ній участь, а се хоч би тому, щоби численою присутністю українського громадянства в Берліні задокументувати перед чужинцями значіння Грушевського для нас, а відтак щоби і референтові свята кураторові професорові Пальме дати змогу побачити заінтересовання самих українців у святі. Я був би Вам дуже вдячний, коли би Ви звернули увагу Ваших знайомих на завтрішню академію, зглядно попросили їх про особисту участь» [6].

Як вже зазначалося, Міжнародна пам'ятна академія відбулася 16 січня 1935 р. На академії виступили куратор Українського наукового інституту в Берліні професор доктор А. Пальме з доповіддю «М. Грушевський як особистість» («М. Hruschewskyj als Persönlichkeit»), а також доцент доктор Б. Крупницький з доповіддю «М. Грушевський як науковець» («М. Hruschewskyj als Wissenschaftler»).

Після проведення пам'ятних заходів на честь професора Михайла Грушевського 16 січня 1935 р. в Університеті Фрідріха Вільгельма в Берліні інститут підготував та надіслав до органів державної влади Німеччини, вищих навчальних закладів, наукових установ, провідних

науковців та німецьких періодичних видань короткий інформаційний матеріал.

Листи керівництва Українського наукового інституту в Берліні з проханням надрукувати інформацію про пам'ятну академію на честь Михайла Грушевського отримали редакції «Nowoje Slowo» (Berlin – Wilmersdorf), «Schlesische Zeitung» (Breslau), «Deutsche Rundschau» (Bydgoszcz), «Posener Tageblatt» (Poznan') та ін.

Німецькі періодичні видання, а також емігрантська періодика в Німеччині (російські, азербайджанські видання), розмістили на своїх шпальтах публікації, присвячені Михайлові Грушевському, а також пам'ятним заходам на його честь: «Ukrainische Gedächtnisfeier für Prof. Hruschewskyj» («Українська поминальна церемонія професора Грушевського») – Völkischer Beobachter; Korodi D. «Die Ukrainer gedenken ihres Erweckers Hruschewskyj – Feier in der Universität» («Українці вшановують пам'ять свого будителя Грушевського – урочистості в університеті») – Deutsche Allgemeine Zeitung (DAZ) Berlin; «Vorkämpfer einer Nation – Gedächtnisfeier für Prof. Hruschewskyj» («Піонер нації – Церемонія пам'яті професора Грушевського») – Berliner Lokal – Anzeiger; «Der ukrainische Historiker Hruschewskij» («Український історик Грушевський») – Berliner Tageblatt; «Ein ukrainischer Geschichtsforscher – Gedenkfeier in der Universität» («Український історик – урочиста панахида в університеті») – Berliner Morgenpost; «Gedächtnisfeier für Prof. M. Hruschewskyj – Eigener Bericht der “Schlesische Zeitung”» («Вшанування пам'яті проф. М. Грушевського – Власний репортаж “Schlesische Zeitung” / «Сілезької газети») – Schlesische Zeitung; «Hruşevski'ye matem merasimi» («Траурна церемонія по Грушевському») – Kurtulus. Azərbaycan Millî Kurtuluş Hareketinin Organi / Визволення. Орган Національно-визвольного руху Азербайджану та ін.

Під час підготовки, проведення пам'ятних заходів на пошану Михайла Грушевського, а також для висвітлення подій у засобах масової інформації Український науковий інститут в Берліні активно співпрацював з редакціями німецьких періодичних видань, використовуючи зв'язки професора, доктора З. Кузелі, який протягом

багатьох років очолював Спілку представників закордонної преси в Німеччині. У кількох газетах було надруковано інформаційні матеріали, підготовлені співробітником Українського наукового інституту в Берліні професором, доктором З. Кузелею.

Високий рівень активності керівництва Українського наукового інституту в Берліні в справі інформування німецьких урядових та партійних чинників, а також німецьких засобів інформації доцільно розглядати в рамках зміни основних напрямів та основних акцентів діяльності установи, перенесення питомої ваги із суто наукової сфери до сфери науково-інформаційної – те, що в сучасному житті називається зв'язками з громадськістю та PR-діяльністю, що відбулось в інституті після зміни його керівництва.

Пам'ятні заходи в Українському науковому інституті в Берліні 7 грудня 1934 р., а також Міжнародні пам'ятні заходи в Берлінському університеті Фрідріха Вільгельма 16 січня 1935 р. були висвітлені також на сторінках інститутських видань «Вісті з Українського наукового інституту в Берліні» та «Ukrainische Kulturberichte des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes». «Вісті з Українського наукового інституту в Берліні», зокрема, відзначали: *«Дня 17 січня 1935 улаштував Український науковий інститут у Берліні жалібну академію пам'яті М. С. Грушевського на німецькій мові в одній із саль будови Берлінського університету. На академії було присутніх звиш 100 осіб, поміж якими були видатні представники наукового німецького світу, заступники міністерств та преси. З рефератами виступали куратор Інституту професор доктор Пальме та доцент, доктор Крупницький. Професор Пальме старався оцінити постать Грушевського з точки погляду чужинця, головне спиняючись над тими моментами його діяльності, що могли би найбільше заінтересувати німців, та підкреслюючи ті зачіплювання Грушевським питання, для розв'язання яких є співпраця української та німецької науки конечне бажаною. Доцент Крупницький, розбираючи перед німецьким громадянством головні наукові праці Грушевського, підкреслював історичний динамізм багатьох уважніших творів покійного, що виявився в консеквентнім приміненню фільософської схеми “теза – антитеза – синтеза”. Про зацікавлення*

німецького громадянства свідчать численні звіти і справоздання про цю академію у щоденній німецькій пресі» [4].

Цікавий і водночас загадковий момент. Оголошення, матеріали листування Українського наукового інституту в Берліні з офіційними німецькими чинниками та редакціями засобів масової інформації, газетні публікації у німецьких періодичних виданнях, а також німецькомовне інститутське інформаційне видання «Ukrainische Kulturbefichte des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes» вказують на дату проведення міжнародних пам'ятних заходів на честь професора Михайла Грушевського в Берлінському університеті Фрідріха Вільгельма *16 січня 1935 р.* Тоді як україномовне інститутське видання «Вісті з Українського наукового інституту в Берліні» подає іншу дату проведення урочистої панахиди, а саме: *17 січня 1935 р.* [4]. Навряд це можна пояснити простою помилкою друку.

У 1935 р. вийшов друком третій випуск видання Українського наукового інституту в Берліні «Причинки до українознавства, опубліковані Українським науковим інститутом», присвячений Михайлові Грушевському: «Prof. Michael Hruschewskyj. Sein Leben und Wirken (1866–1934). Vorträge des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes anlässlich der Todesfeier an der Friedrich – Wilhelm Universität zu Berlin» («Професор Михайло Грушевський. Його життя та праці. Доповіді Українського наукового інституту з нагоди урочистої панахиди в Університеті Фрідріха Вільгельма в Берліні»)[10]. Видання містило доповіді, виголошені на пам'ятних заходах 1934–1935 рр. на честь професора Михайла Грушевського: А. Пальме «Михайло Грушевський як особистість» («M. Hruschewskyj als Persönlichkeit»); Б. Крупницького «Михайло Грушевський як науковець» («M. Hruschewskyj als Wissenschaftler»); З. Кузелі «Михайло Грушевський та його діяльність на західноукраїнських землях» («M. Hruschewskyj und seine Tätigkeit in den westukrainischen Ländern»). У додатку надруковано статтю М. Грушевського «Звичайна схема “руської” історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (Anhang. Das übliche Schema der “russischen” Geschichte und die Frage einer rationellen Gliederung der Geschichte des Ostslawentums. Von M. Hruschewskyj (Sonderdruck aus den «Abhandlungen zur Slawenkunde» der Petersburger Kaiserl.

Akademie der Wissenschaften, I, Petersburg 1904)). Переклади українською мовою цих доповідей опубліковано у виданні [1].

За сприяння Українського наукового інституту в Берліні статті українських та німецьких вчених, присвячені професору М. Грушевському, було опубліковано в провідних німецьких фахових виданнях: «Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven», «Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte», «Osteuropa». Зокрема: Doroschenko D. M. Hruschewskij (1866–1934). *Osteuropa*. Berlin, 1935. Heft 4; Hoetzsch O. Michael Hruschewskij. *Osteuropa*. Berlin, 1935. Heft 4; Hoetzsch O. Michael Hruševskij. *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*. Berlin, 1935. Band IX; Koch H. Dem Andenken Mychajlo Hruševskij's (29. September 1866–25. November 1934). *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*. Breslau, 1935. Band XI; Korduba M. Michael Hruševskij als Forscher und als Organisator der wissenschaftlichen Arbeit. *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*. Berlin, 1935. Bd. IX; Krupnyckij B. Die archäographische Tätigkeit M. Hruševskij's. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*. Breslau, 1935. Bd. XI.

Треба зазначити, що заходи з вшанування пам'яті Михайла Грушевського на теренах Німеччини підвищили інтерес до постаті українського вченого та до його наукової і політичної діяльності. В архівах збереглися звернення до Українського наукового інституту в Берліні провідних німецьких вчених – фахівців з історії Східної Європи, а також окремих установ, які спеціалізувалися на цих проблемах, стосовно придбання наукових праць М. Грушевського, передусім багатотомної «Історії України-Руси». Інститут намагався допомагати німецьким інституціям у цій справі, замовляючи твори М. Грушевського в установ Західної України [5].

Висновки. Протягом 1934–1935 рр. Український науковий інститут у Берліні та Українська громада в Німеччині організували і провели пам'ятні академії на честь історика, громадського та державного діяча професора Михайла Грушевського 7 грудня 1934 р. та 16 січня 1935 р., до яких було залучено провідних німецьких вчених та представників державних органів Німеччини, ініціювали публікацію матеріалів, присвячених Грушевському, у німецьких наукових часописах та періодичних виданнях. Активна

діяльність співробітників Українського наукового інституту в Берліні щодо організації і проведення заходів із вшанування пам'яті Михайла Грушевського на теренах Німеччини сприяла зростанню інтересу до постаті видатного українського вченого і державного діяча та до його наукової і політичної спадщини.

ДОДАТОК 1. Список документів Фонду 4158 «Український науковий інститут в Берліні» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві.

Опис 1. Справа 5

1. Лист директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до директора бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка Володимира Дорошенка від 20 грудня 1934 р. Арк. 338.

2. Лист директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до Інституту Східної Європи у Бреслау від 20 грудня 1934 р. Арк. 342.

3. Запрошення на Жалібну Академію пам'яті Михайла Грушевського в Українському науковому інституті у Варшаві 6 грудня 1934 р. Арк. 350–350 зв.

4. Запрошення на Жалібні Збори Українського вільного університету в Празі, присвячені вшануванню пам'яті Михайла Грушевського 22 грудня 1934 р. Арк. 357.

5. Запрошення на Жалібну Академію в пам'ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні 7 грудня 1934 р. (укр. та нім. мови). Арк. 381, 382.

Опис 1. Справа 8

1. Лист директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до Семінару Східноєвропейської Історії та Краєзнавства Університету Фрідріха-Вільгельма в Берліні від 6 квітня 1936 р. Арк. 158, 160.

2. Лист директора Семінару Східноєвропейської історії та краєзнавства Університету Фрідріха-Вільгельма в Берліні професора Ганса Юберсбергера до Українського наукового інституту в Берліні від 21 березня 1936 р. Арк. 162.

Опис 1. Справа 15

1. Запрошення на Жалібну Академію пам'яті професора Михайла Грушевського, організовану Українським академічним комітетом в Празі 27 січня 1935 р. Арк. 385.

2. Запрошення на Жалібну Академію в пам'ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні 16 січня 1935 р. (нім. мова) Арк. 474.

3. Інформаційне повідомлення про урочисте вшанування пам'яті професора Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні 16 січня 1935 р. Арк. 421.

4. Інформаційне повідомлення про урочисте вшанування пам'яті професора Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні 16 січня 1935 р. Арк. 423.

5. Лист від Семінару Перед- та ранньої історії Університету Альберта в Кенігсбергу професора фон Ріхтгофена до Українського наукового інституту в Берліні від 16 січня 1935 р. Арк. 411.

6. Лист директора Інституту російськознавства Університету Альберта в Кенігсбергу професора Ганса Коха до директора Українського наукового інституту в Берліні. Арк. 425.

7. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до Видавництва преси доктора Рудольфа Даммерта (Presseverlag Dr. Rudolf Dammert) від 11 січня 1935 р. Арк. 468.

8. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до керівника Зовнішньополітичного відомства НСДАП доктора Георга Ляйббрандта від 12 січня 1935 р. Арк. 445.

9. Лист директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до директора Інституту російськознавства Університету Альберта в Кенігсбергу університетського професора доктора Ганса Коха від 23 лютого 1935 р. Арк. 239–239 зв.

10. Лист директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до Інституту Східної Європи в Бреслау в справі придбання праць Михайла Грушевського від 14 січня 1935 р. Арк. 439.

11. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту

в Берліні професора Івана Мірчука до пані докторки Ван дер Каллен від 11 січня 1935 р. Арк. 470.

12. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до pana Бандрівського від 15 січня 1935 р. Арк. 427.

13. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до pana Георга Тарновського від 15 січня 1935 р. Арк. 431.

14. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до pana інженера Сергія Кузьменка від 15 січня 1935 р. Арк. 435.

15. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до pana консула Василя Кужіма від 15 січня 1935 р. Арк. 436.

16. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до pana Кордюка від 15 січня 1935 р. Арк. 430.

17. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до pana полковника Сергія Лощенка від 15 січня 1935 р. Арк. 434.

18. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до pana Сливенка від 15 січня 1935 р. Арк. 428.

19. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «12-Uhr Blatt» від 11 січня 1935 р. Арк. 464.

20. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Berliner Tageblatt» від 11 січня 1935 р. Арк. 462.

21. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Berliner Börsenzeitung» від 11 січня 1935 р. Арк. 456.

22. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Berliner Märkische Volkszeitung» від 11 січня 1935 р. Арк. 455.

23. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту

в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Berliner Westen» від 11 січня 1935 р. Арк. 457.

24. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Der Angriff» від 11 січня 1935 р. Арк. 465.

25. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Der Deutsche» від 11 січня 1935 р. Арк. 454.

26. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Der Lokalanzeiger» від 11 січня 1935 р. Арк. 460.

27. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Deutsche Allgemeine Zeitung» від 11 січня 1935 р. Арк. 469.

28. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Die Nachtausgabe» від 11 січня 1935 р. Арк. 452.

29. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Germania» від 11 січня 1935 р. Арк. 466.

30. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Morgenpost» від 11 січня 1935 р. Арк. 461.

31. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Ost – Express» від 11 січня 1935 р. Арк. 463.

32. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Völkischer Beobachter» від 11 січня 1935 р. Арк. 467.

33. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції «Wolffstelegraphenbureau» від 11 січня 1935 р. Арк. 453.

34. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до ректора Університету Фрідріха-Вільгельма в Берліні професора Фішера від 7 січня 1935 р. Арк. 485.

35. Лист від імені імперського міністра освіти Руста до Українського наукового інституту в Берліні від 16 січня 1935 р. Арк. 419.

36. Лист професора Українського наукового інституту в Берліні Зенона Кузелі до редакції газети «Deutsche Rundschau» від 23 січня 1935 р. Арк. 387.

37. Лист професора Українського наукового інституту в Берліні Зенона Кузелі до редакції газети «Nowoje Slowo» від 20 лютого 1935 р. Арк. 244.

38. Лист професора Українського наукового інституту в Берліні Зенона Кузелі до редакції газети «Posener Tageblatt» від 23 січня 1935 р. Арк. 388.

39. Лист професора Українського наукового інституту в Берліні Зенона Кузелі до редакції газети «Schlesische Zeitung» від 23 січня 1935 р. Арк. 386.

40. Лист професора Українського наукового інституту в Берліні Зенона Кузелі до головного редактора газети «Schlesische Zeitung» від 14 лютого 1935 р. Арк. 268.

41. Лист університетського професора таємного радника доктора Альбрехта Пенка до Українського наукового інституту в Берліні в справі смерті професора Грушевського від 15 лютого 1935 р. Арк. 265.

42. Лист директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до університетського професора таємного радника доктора Альбрехта Пенка від 22 лютого 1935 р. Арк. 240.

Опис 3. Справа 3

1. Запрошення на Жалібну Академію в пам'ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні 16 січня 1935 р. (нім. мова). Арк. 1.

2. Стаття «Ukrainische Gedächtnisfeier für Prof. Hruschewskyj» з газети «Völkischer Beobachter». Арк. 2.

3. Стаття D. Korodi «Die Ukrainer gedenken ihres Erweckers Hruschewskyj – Feier in der Universität» з газети «Deutsche Allgemeine Zeitung». Арк. 3.

4. Стаття «Vorkämpfer einer Nation – Gedächtnisfeier für Prof. Hruschewskyj» з газети «Berliner Lokal – Anzeiger». Арк. 4.

5. Стаття «Der ukrainische Historiker Hruschewskij» з газети «Berliner Tageblatt». Арк. 5.

6. Стаття «Ein ukrainischer Geschichtsforscher – Gedenkfeier in der Universität» з газети «Berliner Morgenpost». Арк. 6.

7. Стаття «Gedächtnisfeier für Prof. M. Hruschewskyj – Eigener Bericht der “Schlesische Zeitung”» з газети «Schlesische Zeitung». Арк. 7.

8. Стаття «Hruşevski’ye matem merasimi» з газети «Kurtulus. Azerbaijan Milli Kurtuluş Hareketinin Organi». Арк. 8.

9. Стаття «Еще одна жертва» з газети «Russische Wochenzeitung. Nowoje Slowo – Das Neue Wort». Арк. 9.

10. Стаття Ч. Никольського «Большевики и Грушевский (Письмо из Польши)» з газети «Russische Wochenzeitung. Nowoje Slowo – Das Neue Wort». Арк. 10.

Список бібліографічних посилань

1. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 47. Кн. II / упоряд. В. Тельбак. Львів : Світ, 2016. 424 с.

2. Запрошення на Жалібну Академію в пам’ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні 7 грудня 1934 року (укр. та нім. мови). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві*. Ф. 4158. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 381, 382.

3. Запрошення на Жалібну Академію в пам’ять Михайла Грушевського в Українському науковому інституті в Берліні 16 січня 1935 року (нім. мова). *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві*. Ф. 4158. Оп. 3. Спр. 3. Арк. 1.

4. Засідання пам’яті Михайла Грушевського на Українським Науковим Інституті в Берліні. *Вісті з Українського Наукового Інституту в Берліні*. Берлін, 1935. № 1. С. 8–9.

5. Лист директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до директора Інституту російськознавства Університету Альберта в Кенігсбергу університетського професора доктора Ганса Коха від 22 лютого 1935 року. *Центральний*

державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві. Ф. 4158. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 239–239 зв.

6. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до пана інженера Сергія Кузьменка від 15 січня 1935 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві*. Ф. 4158. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 435.

7. Лист-запрошення директора Українського наукового інституту в Берліні професора Івана Мірчука до редакції газети «Die Nachtausgabe» від 11 січня 1935 року. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві*. Ф. 4158. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 452.

8. Тельвак В. Меморіальна Грушевськіана: від збентеження до осмислення. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 47. Кн. II. / упоряд. В. Тельвак. Львів : Світ, 2016. С. V–LII.

9. Тельвак В. Некролог на Михайла Грушевського на сторінках німецької газети. *Пам'ятки: археографічний щорічник*. Київ, 2008. Т. 9. С. 169–174.

10. Professor Michael Hruschewskyj. Sein Leben und Wirken (1866–1934). Vorträge des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes anlässlich der Todesfeier an der Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin. *Beiträge zur Ukrainekunde herausgegeben vom Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut*. Heft III. Berlin, 1935. (Im Verlage der Gesellschaft der Freunde des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes E. V. 50 S.)

References

1. Hrushevsky, M. S. (2016). Ouevres complete, in 50 volumes. Vol. 47. Book II. G. Papakin, I. Hyrych (Ed.), V. Telvak (Comp.). Lviv: Svit [in Ukrainian].

2. Zaproshennia na Zhalibnu Akademiiu v pamiat Mykhaila Hrushevskoho v Ukrainському naukovomu instytuti v Berlini 7 hrudnia 1934 roku [Invitation to the Mourning Academy in memoriam Mykhailo Hrushevsky at the Ukrainian Scientific Institute in Berlin on December 7, 1934]. *Central State Archive of the Higher Authorities and Administration*

of Ukraine. Fund 4158. Inventory 1. Unit 5. Folio 381; 382 [in Ukrainian and German].

3. Zaproshennia na Zhalibnu Akademiiu v pamiat Mykhaila Hrushevskoho v Ukrainському naukovomu instytuti v Berlini 16 sichnia 1935 roku [Invitation to the Mourning Academy in memoriam Mykhailo Hrushevsky at the Ukrainian Scientific Institute in Berlin on January 16, 1935]. *Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine*. Fund 4158. Inventory 3. Unit 3. Folio 1 [in German].

4. Zasidannia pamiati Mykhaila Hrushevskoho na Ukrainiskim Naukovim Instytuti v Berlini [Meeting in memoriam Mykhailo Hrushevsky at the Ukrainian Scientific Institute in Berlin]. (1935). *Visti z Ukrainського Naukovoho Instytutu v Berlini – News from the Ukrainian Scientific Institute in Berlin I*, 8-9 [in Ukrainian].

5. Lyst dyrektora Ukrainського naukovooho instytutu v Berlini profesora Ivana Mirchuka do dyrektora Instytutu rosiiskoznavstva Universytetu Alberta v Kenihsberhu universytetskoho profesora doktora Hansa Kokha vid 23 liutoho 1935 roku [Letter from the Director of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin, Professor Ivan Mirchuk, to the Director of the Institute of Russian Studies at the Albert University in Königsberg, University Professor Dr. Hans Koch, dated February 23, 1935]. *Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine*. Fund 4158. Inventory 1. Unit 15. Folio 239-239 verso [in German].

6. Lyst-zaproshennia dyrektora Ukrainського naukovooho instytutu v Berlini profesora Ivana Mirchuka do pana inzhenera Serhiia Kuzmenka vid 15 sichnia 1935 roku [Letter of invitation from the director of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin, Professor Ivan Mirchuk, to Mr. Engineer Serhiy Kuzmenko, January 15, 1935]. *Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine*. Fund 4158. Inventory 1. Unit 15. Folio 435 [in Ukrainian].

7. Lyst-zaproshennia dyrektora Ukrainського naukovooho instytutu v Berlini profesora Ivana Mirchuka do redaktsii hazety «Die Nachtausgabe» vid 11 sichnia 1935 roku [Letter of invitation from the director of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin, Professor Ivan Mirchuk, to the editorial office of the newspaper «Die Nachtausgabe», January 11, 1935]. *Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine*. Fund 4158. Inventory 1. Unit 15. Folio 452 [in German].

8. Telvak, V. (2016). Memorialna Hrushevskiana: vid zbentezhennia do osmyslennia [Hrushevskian Memorial: from confusion to understanding]. In *Hrushevsky M. S. Ouevres complete, in 50 volumes*. Vol. 47. Book II. G. Papakin, I. Hyrych (Ed.), V. Telvak (Comp.). Lviv: Svit. V-LII [in Ukrainian].

9. Telvak, V. (2008). Nekroloh na Mykhaila Hrushevskoho na storinkakh nimetskoï hazety [Mykhailo Hrushevsky's Obituary on the pages of a German newspaper]. *Pamiatky: arkhеohrafichnyi shchorichnyk – Pam'yatky: Archeographical Annual*, 9, 169-174 [in Ukrainian].

10. Professor Michael Hruschewskyj. Sein Leben und Wirken (1866-1934). Vorträge des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes anlässlich der Todesfeier an der Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin. *Beiträge zur Ukrainekunde herausgegeben vom Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut*. Heft III. Berlin, 1935. (Im Verlage der Gesellschaft der Freunde des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes E. V. 50 S.) [in German].

Стаття надійшла до редакції 22.09.2024.

Dmytro Burim,

PhD (History), Senior Researcher, Scientific Secretary,

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

4, Trokhsviatytska St., Kyiv 01001, Ukraine

e-mail: dmytro_burim@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2148-2881>

The Ukrainian Scientific Institute in Berlin and commemoration

Professor Mykhailo Hrushevsky in Germany in 1934-1935

After the death of Professor Mykhailo Hrushevsky, the scientific community in Ukraine and abroad actively responded to this tragedy. Memorial materials were published in scientific journals and periodicals to commemorate the outstanding historian, public and civic actor Professor Mykhailo Hrushevsky.

Memorial academies were organized by leading Ukrainian scientific centers and higher educational institutions abroad, and famous Ukrainian and foreign scholars delivered mourning speeches at them. Memorial events dedicated to Mykhailo Hrushevsky were held at the Ukrainian Scientific Institute in Warsaw (Poland), the Ukrainian Free University in Prague (Czechoslovakia), the Ukrainian Scientific Institute in Berlin (Germany), etc. In Germany,

commemorative events were organized by the Ukrainian Scientific Institute in Berlin. The purpose of the article is to highlight the activities of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin on commemoration Professor Mykhailo Hrushevsky in Germany in 1934-1935. During 1934-1935, the Ukrainian Scientific Institute in Berlin organized memorial academies in honor of Professor Mykhailo Hrushevsky. On December 7, 1934, a Mourning Academy in honor of Professor Mykhailo Hrushevsky was organized at the Ukrainian Scientific Institute, during which reports were delivered by the director of the Institute, Professor, Doctor Ivan Mirchuk, Associate Professor, Doctor Borys Krupnytsky, Doctor Mykhailo Antonovych, Professor, Doctor Zenon Kuzelya, and Associate Professor Viktor Leontovych. On January 16, 1935, employees of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin organized an international Academy in memory of Mykhailo Hrushevsky in the premises of the Friedrich Wilhelm University of Berlin. During the Academy, reports were delivered by the Institute's curator Professor Dr. Anton Palme, and Associate Professor Dr. Borys Krupnytsky. The commemorative academies in December 7, 1934, and January 16, 1935, were covered on the pages of the institute's publications *Ukrainische Kulturberichte des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin* and *News from the Ukrainian Scientific Institute in Berlin*. The events of the Ukrainian Scientific Institute in Berlin ensured the publication of materials dedicated to Mykhailo Hrushevsky in leading German scientific journals: *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*, *Osteuropa*, etc. A number of German periodicals published articles dedicated to Mykhailo Hrushevsky, as well as reviews of commemorative events in his memory.

Keywords: Ukrainian emigration in Germany, Ukrainian Scientific Institute in Berlin, Professor Mykhailo Hrushevsky, Mykhailo Hrushevsky Memorial Academy, Ivan Mirchuk, Boris Krupnytskyi, Anton Palme, Zenon Kuzelya, scientific periodicals, mass media.